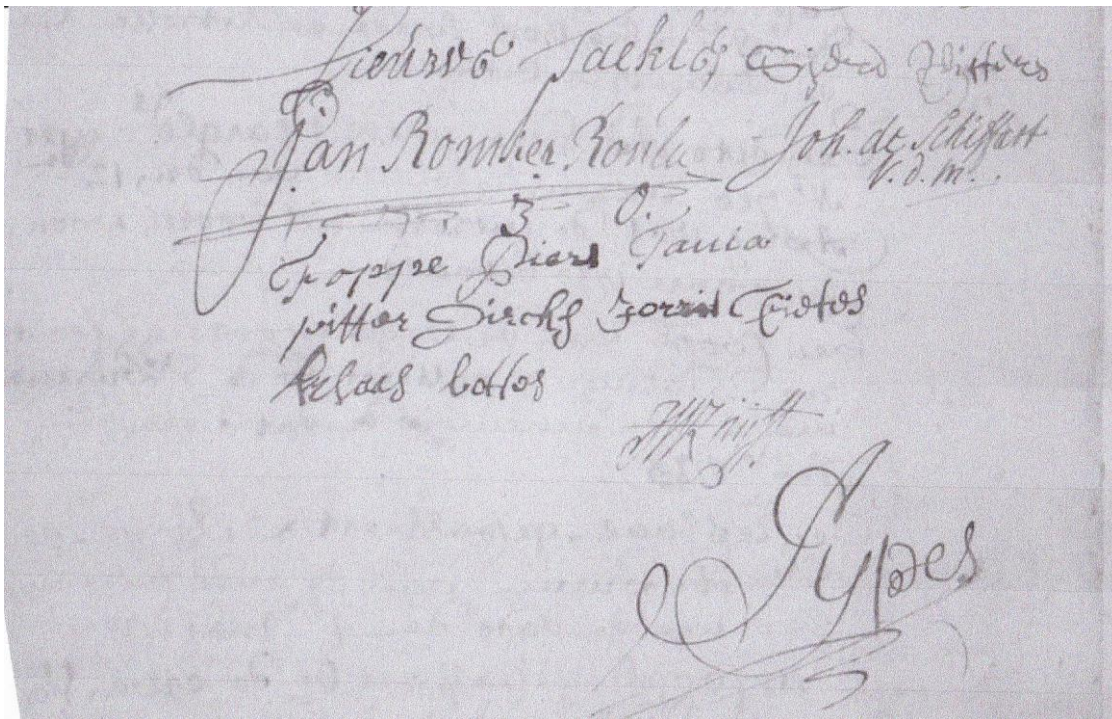

**DE KERK IN FERWERT ,
IN DE DORPSSAMENLEVING VAN DE ACHTTIENDE EEUW.**

Bij het nalopen van de kerkvoogdijrekeningen kan men zich mede door de veelheid van notities , posten en onderwerpen min of meer een beeld vormen hoe de kerk als instituut in het dorp functioneerde. Tevens komen de onderlinge verhoudingen van lidmaten aan het licht. En ook baten, kosten en andere bijzonderheden. Dit roept vragen op. Een vraag is: Wie hadden het eigenlijk voor het zeggen in de kerk van Ferwert in de achttiende eeuw ? Het antwoord is niet moeilijk, immers er was nog geen scheiding tussen kerk en staat dus de zeggenschap lag bij de **Grietman, de Bijsitter en de Kerkvoogden.**

En wie waren die kerkvoogden?

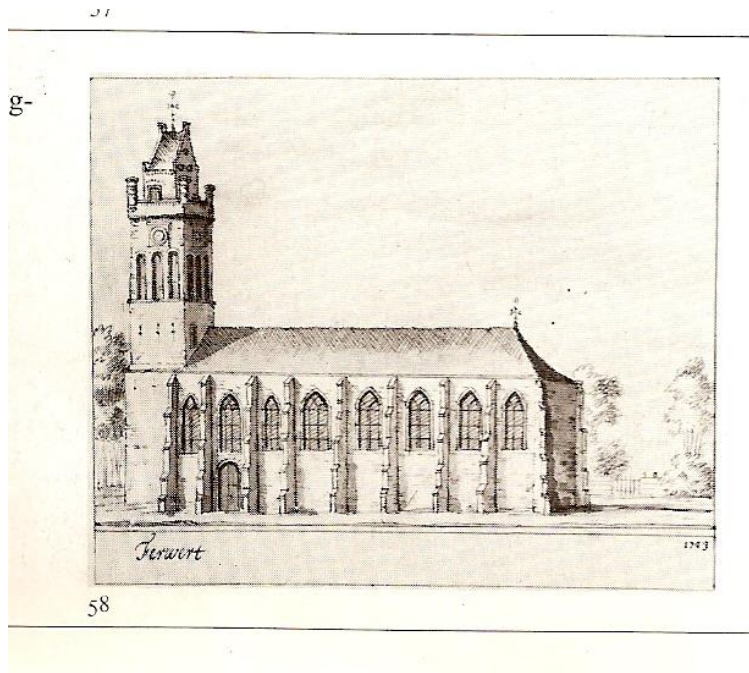
Hierboven de handtekeningen onder de kerkerekening van het jaar 1730

Het waren in dat jaar 1730 :

Lieuwe Taekles van beroep huisman,(is tegenwoordig landbouwer of veehouder)
. Hij woonde op Albada sathe (nu Bongalaan 4 te Ferwert.)

Sjoerd Pieters huisman op Bama sathe (afgebroken)

De kerk stond onder toezicht van de Grietman. Het lag dus voor de hand dat hij en de bijsitter de rekening moesten tekenen. Ook de predikant Ds Johannes van Schiffart tekende en hetzelfde gold voor de clerk Anne Ypes want hij zorgde voor het verhuur van de kerkelanderijen. De overigen waren allemaal huisman en alle vermogend. Allemaal woonden ze op de grote boerenplaatsen van het dorp. De kerkvoogdij was dus een elitair gezelschap. Middenstanders werden niet vaak kerkvoogd. Zij hadden in die tijd vaker een functie in de diaconie.

De kerk van Ferwerd in 1723 volgens een tekening van J. Stellingwerf.

Hoe kwam de kerk aan geld?

De kerk had uitgaven en moest dus ook **inkomsten** hebben. Die kwamen voor een groot deel van de verhuur van land. Immers grondbezit is van oudsher de financiële basis van de kerk geweest. Bij de stichting van een kerk in de oude tijden werd altijd land door belanghebbenden toegezegd waarbij meestal de in het dorp aanwezige adellijke families voor een grotere bijdrage zorgden in de vorm van een boerenplaats. Aan de ligging van die kerkeplaats kan vaak afgeleid worden door welke adellijke familie deze geschonken is. In Ferwert is dat ook het geval. Naast de boerenplaats waren er veel losse landerijen die in de loop van de eeuwen toegenomen zijn door schenkingen van lidmaten. In het jaar 1700 bezat de kerk van Ferwert :

32 ½ pondemaat Pastorielanden,

132 ¼ pondemaat losse kerkelanden

een z.g. kerkeplaats met 42 ½ pondemaat land

Totaal 207 ¼ pondemaat is ruim 57 hectare. Er waren veel percelen die namen hadden, enkele genoemd in het kerkvoogdijrekeningboek van 1711 :

de Hooghfenne, was pastorieland lag vlak bij het dorp.

de Wijnacker, hiervan werd de Avondmaalswijn betaald.

de Kusterskamp werd door de koster gebruikt.

de Uniafenne, lag in het kleiland.

de Toornfenne ,lag ten noorden van de kerk.

Verder lag er kerkenland in de Tilkampen, in de Uilkemieden, in de Marren en in het Hemrik.

De **verhuur** van de losse landen bracht meestal rond de 720/ 740 caroliguldens op, de kerkeplaats ca 290 caroliguldens. Dan betaalde Jan Romkes Roula in zijn functie als bijsitter van de Grietman ieder jaar 200 caroli guldens uit de "*dorpsontfang* " aan de kerk, alle bedragen per jaar ontvangen.

Ook werd er **stoelgeld** geïnd. Wij zouden het zitplaatsengeld noemen, ieder jaar in die tijd door koster/ schoolmeester Jildert van Egten opgehaald. Zelf kreeg hij hiervoor 2 carolusguldens van de kerkvoogden en de opbrengst van het stoelgeld was meestal rond de 35 carolusguldens per jaar. Ook waren er de "**grondpagten** " Dit was een belasting op huizen. Het werd omschreven als "*Grondpagten ten profijte van de kerke tot Ferwert*" Er waren in het dorp een kleine dertig tal huizen die een vast bedrag per jaar moesten betalen aan de kerk. Soms vier stuivers maar ook achttien stuivers en ook bedragen van één of twee guldens. Notaris Joan Wolcom betaalde in 1711 , twee caroliguldens en zestien stuivers voor zijn huis. Ook had de kerk een paar z.g. "**eeuwige rentes**" Deze twee rentes moesten betaald worden door de eigenaren van de sathes Keepma en Gerbranda. De totale opbrengst van grondpagten en rentes was toen meestal rond de 28 carolusguldens per jaar. Dan werd er ook **walgeld** geïnd. Opvallend genoeg niet ieder jaar maar vaak werd een bedrag genoteerd over twee of drie jaar. Walgeld was een belasting op turf wat vanuit het schip aan de wal gezet werd. Het bedrag was ca 25 carolus guldens per jaar. De grondpagten en het walgeld werden in die periode vaak opgehaald door de dorpscollecteur Willem Smeund. Dan was er nog het z.g. **baargeld**. De naam zegt het al, een bedrag wat per overledene betaald moest worden. Het baargeld werd vaak door de schoolmeester geïnd. Het was soms meer, soms minder. Het bedrag was 1 car.gulden en 10 stuivers per overledene. **Huur van de "weerkamer "** (is rechtkamer) in het oude rechthuis op het Vrijhof was ook een ontvangstpost. Deze huur bedroeg 14 car. Guldens per jaar. De bewoner kreeg vaak 5 carolus guldens korting wanneer hij het wieden van het Vrijhof een jaar lang voor zijn rekening nam. Dan werd er nog een bedrag aan binnengekomen **rente** genoteerd. Wanneer in een jaar er minder uitgegeven werd dan ontvangen en een bedrag overbleef, ging dat bedrag in een z.g. "landsobligatie". Over die obligatie werd rente betaald.

Uitgaven

Er waren een gevarieerd aantal uitgaven. In de eerste plaats het tractement van de predikant en van de schoolmeester. Ds Johannes de Schiffard die in Ferwert kwam in het jaar 1723, verdiende 300 carolusguldens per jaar. Dat bedrag werd in twee termijnen uitbetaald. Koster/schoolmeester Jildert van Egten verdiende de helft van de predikant 150 carolusguldens per jaar, ook in twee bedragen uitbetaald. De klokkenluiders verdienden weinig meestal 7 carolusguldens en 10 stuivers per half jaar. Andere kerkelijke diensten/kosten waren:

het wieden van de kerkhofpaden,

het wieden van het Vrijhof altijd omschreven als Vrihof.

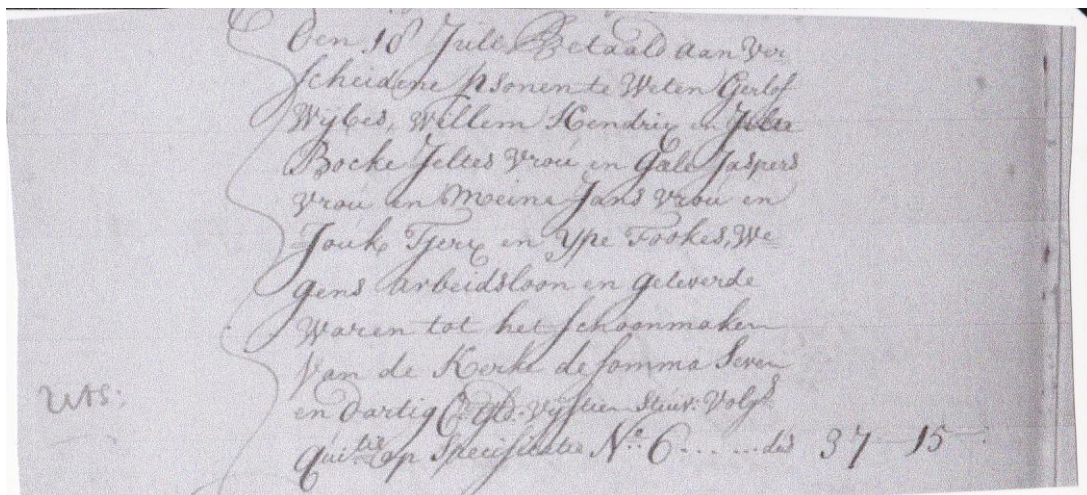
Schelpen rijden voor de kerkhofpaden.

Het snoeien van bomen en struiken rond het kerkhof.

Het planten van nieuwe pruime- of perebomen in de predicants- en schoolmeesterhof.

Het slatten van de sloot rond de predicantshof.

Het schoonmaken en “*uithemelen*” van kerk en school.

In het jaar 1727 werd de kerk schoongemaakt door Gerlof Wijbes, Willem Hendrix, Bocke Jeltens vrou, Gale Jaspers vrou, Meine Jans vrou, Jouke Tjers en Ype Foekes.

Aankoop van de attributen voor het schoonmaken als bezems, seep, oli enz

Aankoop van kaarsen voor licht bij het cathegiseren,

Aankoop van klokketouwen (ging per gewicht)

Den 16^{den} Julij betaalt aan *Sijbe Feijkes*
de somma van negen caroli guld. en
fifteen stuivers. ter *Luiche touwen*
aan *afbrengen* in de *toorn*
verstrekt (volg. in *quintant*)
n° 23 9-16

"In het jaar 1713 leverde Sijbe Feijkes touwen aan't uurwerk en klokken in de toorn verstrekt voor 9 car.guldens en 16 stuivers"

Avondmaalsbrood (wit of klein brood genoemd) en Spaanse wijn voor het Avondmaal.

"Kosten van verteringe" bij het jaarlijks vaststellen van de kerkerekening in de dorpskerk die naast de pastorie stond.

Den 16^{den} Julij betaalt aan de brouwer
Dirk Pieters twee caroli guld. en
fifteen stuivers. ter *afbrengen* in de
toorn bij enige *snijders* genoten. *met*
quintant met n° 23. 2-10

" Op 16 juli 1713 betaalt aan de brouwer Dirk Pieters twee caroli guldens en 10 stuivers tersaacke een farndel bier bij enige snijders genoten." (snijder is kleermaker)

Ook werd vermeld : 3 juli dito betaald aan *Leendert Pieters* een jaar tractement may 1717 verschenen met het voorlesen en singen voor en na de godsdiensten 25 car. Guldens.

Leendert Pieters was Mr Smid. Hij was dus ook voorzanger en voorlezer in de kerk. Dat zal te maken hebben gehad met het feit dat er toen tijdelijk geen schoolmeester was. In 1718 werd namelijk een nieuwe koster/schoolmeester benoemd : Jildert van Egten.

Aankoop en vervoer van "sloek " Sloek of sluik is riet en de kerkvoogden kochten dit aan voor de schoolmeesterhuisinge. Ongetwijfeld zullen toen in Ferwert meer

huizen met rieten daken geweest zijn en waren nog niet alle huizen met pannen gedekt. 27 november 1726 “aan Eeltje Pijtters betaald 4 car. Guldens voor 10 reden sluik en zoden aan de schoolmeesterhuizinge gedaan“

5 oktober 1727 “Betaald aan Marten Jans 1 car. Gulden en 2 stuivers voor ’t aftellen en op de wagen steken van 1100 sluikschoven “

Dit waren allemaal relatief kleine bedragen per jaar. Het onderhoud van de gebouwen was echter duur. De kerk bezat niet alleen het kerkgebouw maar ook andere gebouwen als de pastorie en stinshuis naast het poortje, de school, de schoolmeestershuizinge, het oude rechtsgebouw op het Vrijhof, en enkele opzichtershuisen. De dorpsambachtslieden brachten soms forse bedragen in rekening.

Timmerlieden waren in die eerste helft van de achttiende eeuw o.a. Jacob Jans, Andries Jacobs de Grote en Andries Jacobs de Kleine allen Mr Timmerman in Ferwert. Vaak waren er veel reparaties.b.v. in het jaar 1717:

3 juli 1717 betaald aan Jacob Jans Mr Timmerman 131 car.guldens 4 stuivers en 2 penningen ter saake geleverde materialen en verdient arbeidsloon aan de kercke, predicans en schoolmeestershuisinge, school en weerhuis.

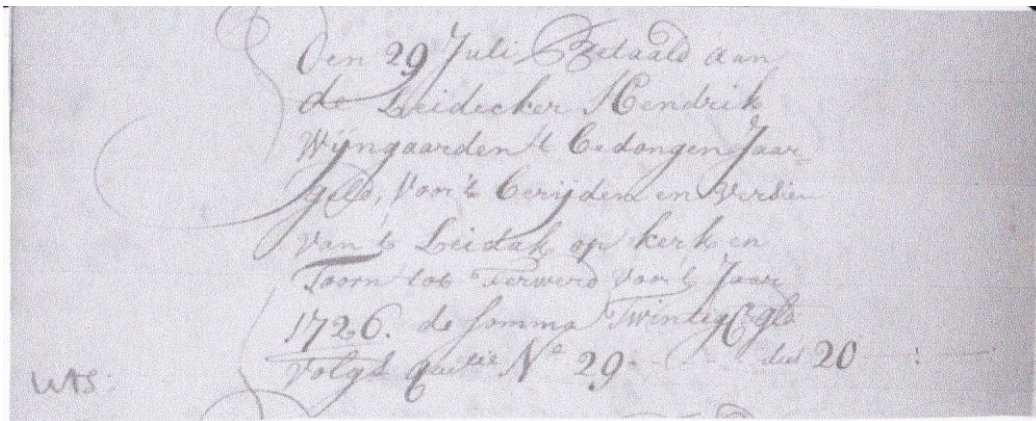
3 juli dito betaald aan Leendert Pijters mr Smit 18 car. Guldens en 7 stuivers wegens geleverd ijzerwerk en verdient arbeidsloon aan pastorie en schoolmeestershuisinge.

Het waren verhoudingsgewijs behoorlijke bedragen die betaald werden, het ene jaar meer en het andere jaar minder. Het jaar 1737 was ook zo’n duur jaar met veel onderhoud. **Andries Jacobs de Kleine Mr Timmerman** bracht 385 car. Guldens en 5 stuivers in rekening,. **Rommert Sijmens Mr Smid** zijn ijzerwerk kostte 206 car guldens en 8 stuivers, alles voor kerk, toorn, pastorie en schoolmeesterhuizinge.

Thomas Nauta Mr Loodgieter van Leeuwarden berekende 550 carolus guldens voor dakreparaties aan de kerk. Het totale bedrag was bijna de hele jaarlijkse huur van de kerkelanderijen! De daken van kerk en toren waren gedekt met leien.

Hendrik van Wijngaarden Mr Leidekker te Leeuwarden kwam in 1726 zoals ieder jaar beide daken inspecteren .Hiervoor was een vast tarief afgesproken van 20 carolus guldens. Hij bracht dit bedrag in rekening onder de noemer :

“het dak berijden en versien” Kennelijk verplaatste hij zich op het dak als een ruiter op een paard. Met versien werd inspecteren bedoeld.

Den 29 juli 1726 betaald aan de leidekker Hendrik Wijngaarden t bedongen jaargeld voor t berijden en versien van t leidak op kerk en toorn tot Ferwert voor t jaar 1726, 20 caroli guldens.

Jan Jansen mr glaasmaker had ook ieder jaar veel werk bij de kerk. De ruiten werden toen vaak beschadigd door schoolkinderen. Immers een konditie uit 1718 toen de nieuwe koster/schoolmeester Jildert van Egten benoemd werd, was dat hij moest voorkomen dat de schoolkinderen de “kerkeglazen” in gooiden. Jan Jansen werd ook schilderaar genoemd en naast het glaasmaken vergulde hij ook de letters op de psalmborden in de kerk. Bv. In het jaar 1717: “Jan Jansen Mr Glasemaker ontvangt 46 car. guldens 16 stuivers en 12 penningen ter saake het verloden van kerkeglazen, geleverde verreve aan de school alsmede het vergulden van de letters aan de borden, in de kerk hangende.”

Dan was er **het orgel** wat onderhouden moest worden, ieder jaar werd het één keer nagekeken voor het bedrag van 9 carolus guldens. Daar werd niet veel geld aan uitgegeven. In het begin van de achttiende eeuw werd het onderhoud gedaan door orgelbouwer Johannes Radeker uit Groningen die in de kerkerekening omschreven staat als Johannes Orgel. In het jaar 1717 zweeg het orgel ten dele en werd iemand van Ameland gevraagd :

“Aan Eede Jacobs van Ameland 5 car. Guldens en 12 stuivers betaald ter saake enighe diensten aan't orgel om enighe Clavieren te verbeteren die stom waren “

Later deed K. Formsma van Zweins dit werk. In de dertiger jaren kwam orgelbouwer Michael Schwartzberg uit Leeuwarden het orgel stellen. Rond 1750 was het de bekende orgelbouwer Antonie Hintz die ieder jaar naar Ferwert kwam om onderhoud aan het orgel te plegen.

In de achttiende eeuw toonden de predikanten vaak wel enige deftigheid. In 1714 werd Ds Hiddins Fopma “sijn Eerwarde” genoemd bij de aankoop van “negen pruijmebomen in de predicantshof”. Zijn opvolger **Ds Johannes de Schiffart** die in 1723 naar Ferwert kwam, woonde in een klassiek huis, de van Aysma huisinge aan

de Hogeboeren door de kerk in hetzelfde jaar gekocht. Sommige posten in de uitgaven laten zien dat hij in de latere jaren zijn woning liet verfraaien: *“In ’t boelgoed van boumeester Balk een binnen beschot of ondersouderinge gekocht voor de pastoriehuisinge”* Aankoop van een haardijzer, een kamerbehangselsel, en *“vier Corentee Capenteels”* (Korintische zuilen) (1733)

De **Vrijhofspomp** was ook eigendom van de kerk. Wanneer de mensen uit het dorp water oppompten, moest daar iets voor betaald worden. Willem Sijbrens winkelier aan het Vrijhof had het toezicht daarop en zodoende werden zo nu en dan kleine bedragen aan de ontvangstkant in de boekhouding genoteerd. In 1742 werden kosten berekend voor de *“opmaak”* van de leeuw op de pomp.

Een foto uit de collectie Soepboer uit het begin van de twintigste eeuw. De pomp stond toen vooraan op het Vrijhof. Op de achtergrond rechts de pastorie en links de Herberg “Het wapen van Ferwerderadeel”

Opvallend waren ook de **kosten van algemene aard** waaraan de kerk moest betalen b.v. meebetalen aan het slatten van de Ferwerter vaart. Ook het z.g. “leiken of leijkjen” is het uithekkelen van die vaart was voor rekening van de kerk. Naast de Herenweg (in feite een modderreed “van Hallum naar Holwerd”) was “Het stenen pad” Hierover liepen de mensen van het ene naar het andere dorp. De keuze was simpel, je was arm en ging met de benenwagen over het “stenen pad” of je was rijk en je ging met paard en chais (sjees) over de grote weg. Het “stenen pad” moest

regelmatig, in natte perioden, schoongemaakt worden, die kosten waren voor de kerk. Wanneer de slatmodder uit de vaart naar de opslag (los en laadplaats aan de vaart) gereden of gevaren moest worden, zorgde de kerk daarvoor.”1710

:*Eerdkroden en rijden van de eerd naar de opslag*” Ook werd door de kerk regelmatig een “*bollepraam*” gehuurd om met modder te laden bij het uitdiepen van de vaarten. Immers de vaarten waren belangrijk, het waren toen wat de wegen nu zijn.

Doordat er toen nog geen scheiding was tussen kerk en staat, had de kerk dus veel publieke taken in de eerste helft van de achttiende eeuw. De kerk ontving ook uit de “dorpsontfang” (dorpsbelastingen) 200 carolusguldens per jaar van Jan Romkes Roula als bijsitter van de Grietman. Het lijkt ook dat voor alle diensten die door de dorpsmensen voor de kerk gedaan werden, betaald werd. Dat alles gaf de kerk een centrale plaats in de dorpsgemeenschap. Bovendien deed de diaconie veel voor de armen in het dorp. Soms was de situatie zo zorgelijk dat het zelfs noodzakelijk was dat de kerkvoogden financieel moesten bijspringen. Zo besloten zij aan het einde van het jaar 1747 per “*eenparige resolutie*” om 100 carolusguldens aan de armvoogden te geven daar deze niet meer in staat waren de armen te “*alimenteren*”. In maart 1748 werden opnieuw 50 carolusguldens beschikbaar gesteld. Het belastingcohier van 1749 geeft ook aan dat de armen in Ferwerd toen talrijk waren. Nu komt de vraag naar voren, hoe was de armenzorg geregeld in die eerste helft van de achttiende eeuw? Waren de publieke taken van de kerk een middel om degenen die onder diaconie of armenzorg vielen, werkzaamheden te laten doen als takken opruimen op het kerkhof, kerkhofpaden en Vrijhof wieden? Hierover later meer.

Ferwert

januari 2016

Bronnen:

Inventaris Hervormde gemeente

Ferwerd Tresoar 245-35 inv. 90

Kaart Schotanus 1695/1710

Tekening Stellingwerf 1723

Foto Vrijhof collectie Soepboer

